

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך טז, תשכ"ה

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

לשוננו לעם

קונטרסים עממיים לענייני לשון
בעריכת ע' איתן ומ' מדין

אב תשכ"ה

מחזור טז, קונטרס ט (קס"א)

לתקנת לשון העיתונים

מאת

אבא בנדויד

סדרה ב'

הוצאת המזכירות המדעית של האקדמיה ללשון העברית
ירושלים

סדר העניינים

	בחוברת הזאת		בחוברת הקודמת	
עמוד	(קס"א סדרה ב)		(קנ"ה סדרה א)	עמוד
227	אי אפשר		51	ביצוע
227	בפני — לפני		55	בעוד ש...
229	זהה — שווה		56	בשם
231	מי שהיה		59	גילוי
	על ידי		60	הפא
234	(סביל במקום פעיל)		61	מאחר יותר
244	ריבוי להכעיס		62	קרבנות
246	שטח			שי"נים תותבות
	שם או פועל —		65	ושי"נים עקורות
248	מה עדיף		75	תואר לעומת סמיכות

אי-אפשר

רבים טועים בנטיית הביטוי הזה בעבר ובעתיד:
„אי-אפשר היה“, „אי-אפשר יהיה“. נטייתו כהלכה כך היא:
בהווה: אי אפשר — כמו: אין צריך, אין ידוע, (או):
לא צריך, לא ידוע)
בעבר: לא היה אפשר — כמו: לא היה צריך, לא היה ידוע.
בעתיד: לא יהיה אפשר — כמו: לא יהיה צריך, לא יהיה ידוע.

וכשם שאין אנו אומרים „אין צריך היה“, „אין ידוע יהיה“, כך אין טעם לומר „אי אפשר היה“, „אי אפשר יהיה“. הווי אומר: לא היה אפשר לו, לא יהיה אפשר לו. ובחיוב כרגיל: אפשר היה לו שישמע, אפשר יהיה לו שישמע.

שים לב לסדר המלים: שהיושב בביתו אפשר היה לו שישמע, וזה לא היה אפשר לו שישמע (הזריות א. ב.).

בפני — לפני

„האימאם מחה בפני האו"ם על השימוש בגזים“.

„הם טענו בפני כתבינו, ש...“

.. בפני פירושו במעמדו של „לעיני“. אם יש שלושה

צדדים, ראובן, שמעון ולוי, אפשר לומר, שראובן הרצה את

טענותיו לפני שמעון, לפני לוי (= במעמדו של לוי).

אבל בדוגמותינו שלמעלה אין שלושה צדדים, אלא

שני צדדים בלבד, הניסוח וההגיחוי בעברית כך הוא:

„האימאם מחה לפני האו"ם על השימוש בטאזים“.

„המפגינים טענו לפני כתבינו, ו...“.

הביטוי „באזני פלוני“ כולל כל צד, שני ושלישי כאחד, כל מי שאוזניים לו לשמוע ושנכנסו הדברים באוזניו. לפיכך נוכל לגוץ ולומר:

„האימאם מחה באזני האו"ם...“.

„המפגינים טענו באזני כתבינו...“.

אבל לא לפני שפירושו: במעמדו של צד שלישי, לעיני צד שלישי, שגם הוא ראה ושמע, אבל לא הוא הצד הנטען.

עד כאן על משפחת פועלי הדיבור, כגון: טען, העיד, רצה, מחה, הודה, הכחיש, הצהיר, הציע וכיו"ב. לא כן בפועלי עמידה כגון: התייצב לפני/בפני. כאן אין אלא שני צדדים בלבד, וההבחנה אחרת, בין עמידה של נכונות לבין עמידה של התנגדות:

„הדבר העומד לפנינו“ = המזומן לנו בדרכנו אשר לפנינו.

„אין כל דבר עומד בפני...“ = שמחזיק מעמד ואינו נכנע.

האומר: „הבעיות העומדות בפנינו“, הרי זה מטעה את שומעיו. כביכול, בעיות קשות כצור מכשול, העומדות בפני כל הבא להתגבר עליהן. והרי לא נתכוון אלא לומר: הבעיות המזומנות לנו בדרכנו אשר לפנינו, כלומר, הבעיות העומדות לפנינו.

זהה-שווה

„ההודעות הזהות של בון ופאריס נמסרו למוסקוה“.
„בריה“מ שלחה איגרות זהות לשלוש מעצמות המערב“.

למה זהות, ולא שוות? יש הבדל מהותי בין שני המושגים האלה: המוציא לירה מארנקו, מכניסה וחוזר ומוציא לירה מאותו ארנק — והאם שתי הלירות שוות או זהות?

התשובה פשוטה: אם אפשר לזהותה לפי מספרה, הרי הלירה זהה עם הקודמת; אם נשתנה המספר, הרי זו לירה אחרת, אמנם שווה, או דומה, אך לא זהה. לירה זיהה פירושו: אותו השטר עצמו, היא הלירה שהוצאנו, היא שהבסנו, והיא שהוצאנו שוב.

בלשון אחרת: אי אפשר לשים על השולחן שני דברים זהים, אלא שווים או דומים. ולעומת זה: יש לך אדם המגיש תעודת זהות מלפני 20 שנה, מאז ועד היום נשתנתה צורתו וזקנו מגודל ובגדיו אחרים, וגם מבחינה ביולוגית רוב תאי גופו נתחלפו, ואף על פי כן אנו מזהים אותו ואומרים, שהאיש המצולם מלפני 20 שנה והאיש העומד לפנינו זהים: זהו המצולם וזהו שלפנינו, שניהם אדם אחד — למרות השינויים, שנתחללו בו. רציפות הגוף וצורתו למרות ההפסקה בזמן — זוהי זהות. וכבר נשאלה שאלה לפילוסוף אחד, שהייתה אשתו שוקדת לתקן לו את הגרביים, עד שלאחר כמה שנים לא נשאר

אפילו חוט אחד בגרביים כבראשיתם, כולם החלפו בשעת
התיקונים — ושאלה היא: האם עדיין הם אותם הגרביים?
האם הרציפות שבגרביים המתוקנים מצדיקה לומר, שעדיין
הגרביים זהים? ...

אילו שלח כרושצ'וב איגרת אחת למק-מילן, והלה
העבירה לדה-גול, ודה-גול העבירה לקנדי, אפשר לומר,
ששלושתם קראו איגרת זהה, כלומר: אחת ממש. ואם היה
אדם, שראה את האיגרת בשלושת גלגוליה שלוש פעמים,
פעם בבון ואחרי כן בפאריס ואחרי כן בוואשינגטון, הרי זה
לא ראה שלוש איגרות שונות, אלא שלוש איגרות זהות, כלומר
איגרת אחת.

אבל כרושצ'וב לא חסך נייר, אלא כתב את האיגרת
בשלושה עותקים, ועל כל אחת כתובת אחרת, ובכך, 3 איגרות
שוות (ואם אינן שוות בדיוק, הרי הן דומות) — אבל לא
זהות. לכל היותר תוכן האיגרות זהה, אבל לא האיגרות. כל
הבלבול הזה של זהות עם שוות לא נולד אלא בעקבות המונח
האנגלי identical.

תרגומו העברי של identical בשני המברקים הנ"ל
מצריך נוסח פשוט ביותר:

„ההודעות השוות של בון ופאריס נמסרו למוסקוה“.
„בריה"מ שלחה איגרות שוות לשלוש מעצמות המערב“.

מי שהיה

”מר פלוני, מי שהיה מיניסטר החוץ בממשלת...”

”מר אלמוני, מי שהיה נשיא הרפובליקה...”

זה כמה שנים הצירוף הזה נדוש בעיתונים, וכל עברי

מרגיש בו, שאינו כהלכה. ומה דופיו? הדבר יתבאר מתוך

אמרה מפורסמת בתלמוד:

(1) מי שטרח בערב שבת, יאכל בשבת;

מי שלא טרח בערב שבת, מהיכן יאכל בשבת?

יש כאן רמז למי שטרח ולמי שלא טרח, אבל לא

הוזכר שם האיש. עכשיו ננסה להוסיף שם פרטי:

(2) ראובן, שטרח בערב שבת, יאכל בשבת;

שמעון, שלא טרח בערב שבת, מהיכן יאכל

בשבת?

גם זו עברית כהלכה, אלא שכאן ניקבו האנשים בשמות,

ולא ברמזו כמקודם. ועכשיו ננסה להרכיב נוסח (2) על נוסח

(1):

ראובן, מי שטרח בערב שבת, יאכל בשבת;

שמעון, מי שלא טרח בערב שבת...

הנה כאן נולד המום. אתה רואה בחוש שהשעטנו

(1)+(2) הוא המקלל את שורת ההיגיון. מה נפשך: אם

אתה, יודע שהוא ראובן (נוסח 2) — למה מי ש- (נוסח 1)?

ואם מי ש-, כלומר שאינך רוצה לפרט בשמו — למה ראובן?

גמור בלבך ואמור מה רצונך: עילום שם (מי ש-) או פירוש

השם (ראובן), אבל לא זה וזה בתוך דיבור אחד. כיצא
בוה:

(1) „מי שעשה נסים לאבותינו וגאל אותם...“ הוא

יגאל אותנו...”.

„מי שפרע מאנשי דור המבול ומאנשי דור הפלגה,

הוא עתיד להיפרע ממי שאינו עומד בדיבורו“.

שוב לא נזכר השם, אבל הכול יודעים, מי נרמו כאן.

נסה להוסיף את השם (הקב"ה + מי שעשה נסים...), ומיד

אתה רואה, מה עוללת.

ההרכבה ראובן + מי שהיה אינו אלא תרגום אומלל

מן who. כל מי שהציץ מימיו במילון או בדקדוק אנגלי,

יודע שיש who? בשאלה, שתרגומו מי?; ויש who שתרגומו

מי + ש (נוסחה 1 לעיל); ויש who שתרגומו ש או אשר

(= נוסחה 2) בלי מי, וזהו הסוג שלנו: ר אובן + ש ה י ה

כך וכך. תרגומים בהולים הם שבלבלו את שני סוגי who,

והתחילו לחרוש בשורר ובחמור יחדיו, ולא הרגישו, שרתמו

מין עם שאינו מינו: או ראובן (בנקיבת השם) או מי ש

(בעיקום השם), אבל לא שניהם יחדיו. מעתה איך ננסח את

עברו של אותו פלוני? שלושה פתרונות לדבר:

(א) פלוני, שהיה מיניסטר החוץ בממשלת... (וזהי נוסחה 2

למעלה).

(ב) פלוני, לשעבר מיניסטר החוץ בממשלת...

(ג) פלוני, בשעתו מיניסטר החוץ...

כל שלושת הניסוחים טובים ונכוחים לשימוש, ויש

הפרשים דקים ביניהם:

ניסוח (ג) מפליג לעבר מרוחק מקצת: פלוני היה בשעתו כך וכך, ועשיו עברה שעתו וכנראה לא תשוב עוד, נשתנו הזמנים. מה שהיה בשעתו איננו עוד, וכאילו אינו עתיד להיות.

ניסוח (ב): לשעבר — גם הוא מפליג מזמננו, אבל לא הרבה. לשעבר אינו מציין תקופה שלמה שונה מתקופתנו, אלא סיום המעשה האמור בלבד. אמנם פלוני עבר משררותו, אבל אין רמז להתיישנות הקאריירה שלו.

ניסוח (א) הוא הניטראלי ביותר: פלוני שהיה מניסטר החוק, ייתכן שהוא מיניסטר הפנים, ואף ייתכן שיחזור לשררותו הקודמת. אין כאן שום תמיזה לא להפליג בעבר ולא לסיכויים לעתיד לבוא. זה צירוף פשוט ונוח לכל צורך. ההרכבה המסורבלת והמלועזת פלוני מי שהיה אינה צריכה אלא תיקון מועט: למחוק את המילה המתורגמת מי (who) והכול שפיר.

על ידי

(סביל במקום פעיל)

1. "במכתב התשובה, שנשלח על ידי הנשיא דה-גול
למר קנדי..." — מאימתי נעשה הנשיא דה-גול שליח
לחלוקת מכתבים, והמכתבים "נשלחים על-ידו" דווקא? ואפילו
גניח, שדה-גול מצא לו עבודה נוספת — מי הוא השולח,
ושלח את המכתב על ידי הנשיא דה-גול?
 2. "ההצהרה במסרה על ידי מיניסטר החוץ של ארה"ב
לאינדונזיה" — בלי דואר דיפלומאטי ובלי שליחים, אלא
מיניסטר החוץ בכבודו ארו את מזוודותיו ונסע לאינדונזיה
כדי שההצהרה תימסר על ידו. זאת הכוונה?
 3. "בדרכי שפורסם בפאריס על ידי הד"ר נחום
גולדמאן..." — הווי אומר: הד"ר גולדמאן הוא סוכן
לפרסומים.
 4. "המפעל בבית-שמש נרכש על ידי בעל החן פרטי"
— ובשביל מי נרכש? מי הרוכש?
- על ידי משמעו: באמצעות, בתיווכו של... ידועה
לשון ההגדה של פסח: "ויציאנו ה' ממצרים — לא על ידי
מלאך ולא על ידי שרף ולא על ידי שליח, אלא הקב"ה
בכבודו". כל עברי יודע, מהו מתן תורה: התורה ניתנה
על ידי משה. אבל לא הוא שנתן, אלא אלהים הוא נתן
התורה. וכן הוא במשנה: "ומזכה להן על ידי בנו ובתו
הגדולים" (עירובין ז, ו). "ותחיית המתים באה על ידי אליהו"

(סוטה, סוף). "עבד כנעני... קונה את עצמו בכסף על ידי אתרים" (קידושין א ג).

באנגלית מבחינים, כידוע, בין שתי מלות יחס:

done by somebody (כשפלוני עצמו עשה, באצבעות ידיו ממש)
done through somebody (על ידי פלוני השליח נעשה הדבר,
באמצעותו, והעושה הוא אדם אחר).

בדוגמות שלמעלה נסתלף משמעו של הביטוי על ידי
סילוף גמור בשל by האנגלית, שמתרגמים שאינם בקיאים
תרגמה על ידי.

ואם תאמר: ואיך נתרגם את by? התשובה פשוטה:
על פי רוב אין צורך לא ב־ by ולא בתרגומה העברית
מעדיפה את הדיבור הפעיל, שהוא פשוט וישר, מן הדיבור
הסביל, שהוא עוקף ומסבך. במקום "במכתב התשובה, שנשלח
על ידי דה־גול" נאמר "במכתב התשובה, ששלח דה־גול".
ובמקום: "בדור"ח, שפורסם בפאריס על ידי הד"ר גולדמאן"
— "בדור"ח, שפרסם גולדמאן בפאריס".

ואולם העיתונים והראדיו אינם מחבבים את הדיבור
הפשוט הזה. בושים הם מלספר מעשה באדם, שכתב מכתב
והזמין ספר וקרא עיתון ואכל לחם ושתה מים,
אלא הכול בהיפוך: מעשה באדם, שנכתב על ידו מכתב
והזמן על ידו ספר, והעיתון נקרא על ידו, ועוד
מעט נאמר, שגם הלחם נאכל על ידו והמים נשתו
על ידו. כל העברית הועמדה "על הידים" — מין ספורט
חדש.

הבה נסתכל במשפטים האלה :

„ההלוואות הניתנות על ידה לארצות מתפתחות“ — איזוהי
שהיא נותנת
לשון בני אדם? הנוסח שלמעלה מן הקו, או שלמטה? דומה
שאינ שתי תשובות בדבר.

„כמות הסחורה הנפרקת על ידם מגיע ל...“ — איזה נוסח
שהם פורקים
חי ודינמי יותר?

„הסובייטים בונים שם בסיס תעופה כגון זה שנבנה על ידם
שבנו
בתימן“ — איזהו קצר?

„ונטשו את הטריטוריה שנתפסה על ידם.“ — הטריטוריה
שתפסו
„נתפסה“ והם לא עשו דבר?

הצורה על ידם (כביכול by them) פתלתולת במשמעה
ומסורבלת. וכמוהה הסמיכות על ידי :

„... אשר נושך על ידי כלב.“ — הניסוח בעברית למטה,
נשכו
שמה הוא פשוט מדי?

„צעד דומה ננקט על ידי בוליביה.“ — לשם מה סחור-סחור?
נקטה

בשופר שהובא ע"י ניצולי ברגן-בלזן; „תפילה
שהביאו

שחזרה ע"י הרב נסים; באסיפה כללית שכונסה על ידי
שכינסה

מועצת הפועלים; „במסיבה שנערכה בשבילו על ידי מועצת
שערכה בשבילו

פועלי ירושלים; „התוכנית שהועלתה על ידי שרת החוץ;“
שהעלתה

„כֹּחַ שֶׁהוֹצֵעַ לּוֹ עַל יַדִּי בְּרִיטָאֲנִיָּה“ ; נִמְסַר עַל יַדִּי רֵאדִּיו בְּגֵדָאֵד .
שֶׁהֲצִיעָה לּוֹ
מִסֵּר

— כְּבִיכּוֹל, פֶּחַד הָעֲשִׂיָּה נִפְלַעַל בְּנֵי הָאָדָם, וְצוּרוֹת הַפְּאֲסִיב
„נִיתְּנוֹת“, „הוֹצֵעַ“, „הַתְּעַלְתָּה“, „יִשְׁלַחוּ“ וְכוּ' מִשְׁלוֹת אוֹתָם
לְחֹשֶׁב, שֶׁהַדְּבָרִים נַעֲשִׂים מְאֻלִּיָּהֶם: כִּאִילוֹ לֹא הֵם הָעוֹשִׂים,
אֲלֵא הַדְּבָרִים „נַעֲשִׂים“.

וּמוֹזַר מְכַל אֱלֹהִים הוּא הַפֶּחַד לְהַתְּחִיל מִשְׁפֵּט בְּאֵת.
פְּתִיחַת אֵת הִיא עֵבְרִית טוֹבָה מְאֹד: וְאֵת כּוֹלֵם יִשָּׂא רוּחַ
(יִשָּׂע' נִזְ, יִג), וְאֵת כָּל אֱלֹהִים יַדִּי עֲשֵׂתָה (סו, ב), אֵת
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּיבַר ה' אֵל כָּל קְהִלְכֶם בְּהַר (דְּבָרִים ה' י) —
וְלֹא: „נִישָׂאוֹ עַל יַדִּי“, „נִאֲמָרוּ עַל יַדִּי“ (through? by?)
וְעַד הַיּוֹם כֵּךְ הִיא הָעֵבְרִית שְׁבִפֵּי הֵבְרִיּוֹת, אִם אֵינָם חוֹשְׁבִים
בְּלִשׁוֹן הַמְּאֲנֵדָאֵט, וְאִף כֵּךְ רֵאדִּיו לֵה שְׁתַּהֲיָה, אִם נִדְּבַר בְּלִשׁוֹן
בְּנֵי אָדָם וְלֹא נִחְשׂוֹשׁ מִפְּנֵי אֲתִים:

„פִּינַת הַשְּׁחַמַּט הוֹגֵשָׁה עַל יַדִּי...“ = „אֵת פִּינַת
הַשְּׁחַמַּט הַגִּישׁ“;

„הַשִּׁיחָה עִם גּוֹר אַרְיָה הוֹבֵאָה בִּידִי / עַל יַדִּי עֲמוֹס
אֲטִינְגֵר“ = „אֵת הַשִּׁיחָה הַבִּיא...“;

„הַשִּׁיר הָאֵינְדוֹנִי תוֹרְגָם ע"י הַדְּר' לְזוֹר“ = „אֵת הַשִּׁיר
הָאֵינְדוֹנִי תוֹרְגָם...“;

„הַיִּצִירָה מְנוֹגְנַת ע"י לְהַקֵּת...“ = „אֵת הַיִּצִירָה
מְנוֹגְנַת, תְּנוֹגֵן, נִיגְנָה...“;

„שְׁנֵי הַמְּחֻזָּוֹת בּוֹיִמוֹ ע"י יוֹסֵף מִלּוֹא“ = „אֵת הַמְּחֻזָּוֹת
בֵּי...“;

„הַמְּחֻזָּה נִכְתָּב ע"י...“ = „אֵת הַמְּחֻזָּה כְּתָב...“, או:
„כְּתָב אֵת הַמְּחֻזָּה...“

ואם אין לחשוש מפני את שבתחילת הפסוק, כל שכן שאין להירתע מפניו כשהוא באמצע:

„בפעם השלישית נעצר על ידי משמר הגבול“
= „בפעם השלישית עצר אותו משמר הגבול“.

„הוא נתקבל על ידי ילדי ביה"ס“ = „הקבילו את פניו ילדי ביה"ס“; „התכנית... היא עובדה על ידי הקק"ל“ = „ועיבדה אותה הקק"ל“; „גם הוא נתמנה על ידי המלך חוסיין“ = „גם אותו מינה המלך“.

מעתה, אם נחזיר את המעשים לעושיהם (בלי על ידי), יחזור גם סדר המלים לתקנו:

„חדרי ביה"ס, שהוחזקו חודש ימים על ידי הורי השובתים“ = „שהחזיקו בהם הורי השובתים חודש ימים“; „עד שהשטחים יפוננו ע"י המארוקנים“ = „עד שיפנו המארוקנים את השטחים“; „הישראלים נוצחו על ידי הטורקים בתוצאה...“ = „הטורקים ניצחו את הישראלים“; „כמה חשודים נאסרו על ידי המשטרה“ = „המשטרה אסרה כמה חשודים“; „לאחר זמן נאסרו הז'אנדארמים על ידי אנשיו“ = „אסרו אנשיו את הז'אנדארמים“.

הווי אומר: תרגומו של by לעברית אינו על ידי, אלא היפוך צורת הסביל לפעיל והבעת העושה בנושא המשפט. הביטוי על ידי בהקשרים, שהודגמו למעלה, אין לו תקנה אלא מחיקה.

אולם עדיין לא יצאנו כל חובתנו. שהרי ישאל השואל:

אמת נכון, שהניסוח „הדבר נעשה על ידי פלוני“ במקום „פלוני עשה“ פתלתול הוא ועקלקל. אבל יש קשרי דברים, שלא נוח להפוך בהם את הסדר מסביל לפעיל, והחובר נמשך לחומר by דווקא כדוגמת האנגלית. ואז, אם לא נתרגם by = על ידי, מה נאמר במקום הביטוי המלועז הזה?

תנח דעת השואל, יש כמה וכמה דרכים:

דרך 1 — מן ואחיותיה: מאת, מטעם, מחמת, מכח,

מפני, מידי.

למשל:

„האגרת בשלחה מאת המלך חסן אל הנשיא בורגיבא“;
„הידיעה עדיין לא אושרה ממקורות רשמיים“; „הודעה זו
נמסרה מפני מנהיג התנועה“; „שני הדו"חות שהוגשו, האחד
ממשרד האוצר והשני ממשרד המסחר והתעשייה“ (והוגשו
על ידי פקיד המשרד!); „חצי המיליון לצורכי החפירות
במצדה ייתרמו מקרן...“ (או: מאת קרן); „ההנהלה נתבקשה
מן (או: מצד) האגודה“; „כל הארבעה נתמנו מאת (או: מטעם)
הממשלה“; „העברת הפסל הותרה מטעם (או: ברשות)
האפיפיור“; „מכונית הותקפה ממכונית סיור“; „הטרפדת
נפגעה ממשחתת יפאנית“; „הנערה נישכה מעקרב צהוב“
(כך! נזכור את הצירופים העבריים: ללקות ולהתבזות
מפלוני, ולהפך: להתעשר מפלוני, להיפגע מפלוני, להתרפא
מפלוני, להסתפר מפלוני הספר ולא מספר אחר וכיו"ב). —
„הנזקים שנגרמו מגשמים (או: מחמת הגשמים, או: מפני
הגשמים)“ (וראו לזכור את הפסוק המפורסם: „ולא יכרת עוד
כל בשר חמי המבול“ — בראשית ט, יא; וכן „ונמסו...“

כדונג מפני האש" — מיכה א ד; "כנוע עצי יער מפני רוח" — ישעיה ז ד). — "רדיפת היהודים מפני (או: מן) הסובייטים" (כך! "משה נרדף מפני פרעה", "פלוגי נרדף מפני ליסטים", "מפני חיה רעה", או בקיצור: "מן הגויים", "מן הליסטים"). — "סגל הנבחרת הובס מפני הבולגרים" (כך!); "הפעוט נעזב מאמו"; "המקום נעזב מן המתישבים"; "עד שיפונה בית-הספר מן המחזיקים בו".

דרך 2 — ב' ואחיותיה: בידי, בכספי.

למשל:

"הוא נפצע באבן" (ל א: על ידי אבן); "הכביש נחסם באבנים ובבוץ"; "המכונית נדרדרה לנחל ונעצרה בעץ זית"; "החווה והחקלאית שהחזיקה בכספי (ל א: על ידי) משרד החקלאות"; "סואיטה מנוגנת בידי... (כולנו מכירים את בידי גויים" by — ולא "על ידי" through, וכן אין "כלל נקוט על ידי פלוגי" אלא "בידי פלוגי"). וכך: 4 שוטרים נשבו בידי טורקים"; 3 האזרחים הישראלים שנחטפו בידי הסורים"; "מן העמדות המוחזקות בידי הכוחות..."; "נעצר בידי משמר הגבול"; "על חטיפת אזרח וכליאתו בידי המשטרה"; "תערוכת כרטיסי ברכה שצוירו בידי צעירים" (באצבעותיהם ממש!); "התמליל נכתב בידי סופר פלוגי"; "... תתנגד להטיית הירדן בידי ישראל"; 4 מסתננים נהרגו אמש בידי אנשי המשמר" (וטוב מזה: מידי, כלומר: לא כעין הוצאה להורג, אלא ממרחק, כעין גרימה: "מידי היתה זאת לכם" — ישעיה נ, יא). —

„הסטודנטים הכושים במוסקוה, טוענים, שחברם נרצח בידי חוסי“ (ואם בעקיפים, כגון בהרעלה, מוטב: „מידי חוסי“). לסיכום סעיף 1 (מ) וסעיף 2 (ב) נזכור את הפסוק הידוע בישעיהו (מה, יז): „ישראל נושע בה“ — by, או בלשון חכמים: „עמך ישראל צריכים להיוושע מלפניך“, כלומר, מאת ה'. בקיצור: מ' והרכביה וכן ב' והרכביה הם שני עיקרי התחליפים העבריים למלת by.

דרך 3 — ב' (במקום, בתוך), אצל

למשל: „שלושתם נידונו היום בבית המשפט (ו ל א : על ידי בית המשפט)“; „נידונו בבתי דין צבאיים“; „מלחמת הגבולות נדונה היום בכמה מעיתוני הבוקר“; „הצגת הממלא מקום בתיאטרון הבימה“; „ההחלטה שנתקבלה בעצרת“; „האורח נתקבל אצל (ל א : על ידי) נשיא המדינה, או: בביתו של נשיא המדינה“ (ואם נתקבל האורח בנמל התעופה, צ"ל: „הקביל את פניו נשיא המדינה, או: „קידם את פניו...“).

דרך 4 — ל'

למשל: „תמונה של ארדון... נרכשה למוזיאון“ (ו ל א : „על ידי המוזיאון“). אולי נרכשה על ידי סוכן, על ידי נציג המוזיאון, אבל בשביל מי? היא „נרכשה למוזיאון“. ואין נכס קנוי על ידי פלוני, אלא קנוי לפלוני. וכן אין אישה נישאת על ידי איש, אלא לאיש).

ואימתי ראוי לומר על ידי בלי פקפוק? הרי דוגמות הראויות לאלף:

איגרתו של נשיא ארה"ב במסרה לראש הממשלה

על ידי השגריר מר פארפר" — זה השימוש המקורי והאותנטי ביותר: על ידי שליח ממש, ולא באה הידיעה אלא ללמדנו איך הגיעה האיגרת.

ישראל תיוצג בדרום אפריקה על ידי מר... — גם זה כדת וכדין: מדובר בנציג ובשליח. ויש כאן שתי ידיעות: (א) ישראל תיוצג בדרום אפריקה, (ב) ונציגה יהיה פלוני. "בנאום המלפה, שהוקרא על ידי הלורד היום" — נכון, אין הלורד אלא כעין שליח למלכה. ודאי שאפשר לומר: "בנאום המלכה, שקרא הלורד היום", אלא שבזה כביכול יצומצם חלקה של המלכה בחיבור הנאום, והיא אמת לאמיתה. כאן הדבר שקול ושתי הדרכים כשרות.

"מקורות... המצוטטים על ידי סוכנות רויטר" — יכול להסתבר כנ"ל. דין סוכנות כדין שליח. אומנם, פשוט מזה: שציטטה סוכנות רויטר, אבל גם על ידי כשר כאן. "ההצעה הועלתה על ידי מר גרומיקו" — נכון, אם רוצים להודיע, מי הוא שעשה את השליחות מטעם ברית המועצות. אם לאו, צריך לומר בפשטות: "את ההצעה העלה (ומוטב: הביא, הציע) מר גרומיקו".

"את שער השזויון כבש 'הפועל' ת"א בדקה ה-80 על ידי גדעון טיש" (טיש היה שליחו של 'הפועל', ו'הפועל' כבש את השער על ידו).

למדנו, מה מקומו הנכון של על ידי בלשון העברית. מתוך סטאטיסטיקה בלשון עיתונינו ושידורינו מתברר, שרק 5 "על ידי" מכל 100 שימושם מוצדק. כל שאר 95% צריכים מחיקה בלי רחמים. במקום מקצתם צריך לומר: בידי או

מיד, מחמת, מפני, מ־ או ב־; אבל ברוב המכריע, כ־65%.
צריך להפוך את הסביל לפעיל כמודגם למעלה.
למה נעקוף „נעשה על ידי פלוני“, אם אפשר לומר
„פלוני עשה“. ראינו, שצורה זו פשוטה, ישרה, רבת כוח
וקצרה. כל ספר לימוד לסגנון, ואפילו באנגלית, ממליץ:
Use Active Voice! (W. Strunk, *The Elements of Style*, p. 13)
וכן בכל סגנון ובכל לשון. צורת הסביל מוציאה את נשמת
החיים מן הלשון, שודפת אותה במשרדנות וגוזלת ממנה את
ראשוניותה. 19 „על ידי“ מתוך 20 טעונים אפוא מחיקה.
השאבדון האנגלי *done by* גרם גם כאן לאחת החבלות
החמורות במבנה הפסוק העברי ועיקם את סדר מיליו. הבה
נחזיר את המבנה על כנו, כדי שיהיה עומד על רגליו, ונחדל
מלהלך „על ידיים“.

ייתכן, שקורא המאמר המסובך הזה, הגדוש דוגמות
להכביד, יתאכזב על שלא ניתן לו רצפט פשוט: „אל תאמר
על ידי, אמור כך וכך“. במקום תחליף אחד וקל הועמסו עליו
כתריסר. אבל מה נעשה, ולתחלואי לשון אין רצפטים. כל
מקרה מצריך פתרון משלו. אי אפשר לסכם את כל תורת
הלשון, פרטיה ודקדוקיה, ולהעמידם על שבע מצוות בני נח.
הללו יוכלו להספיק לגר־תושב, אך לא לאזרח בישראל, שהוא
חייב בכל תרי"ג. שימוש הלשון אינה נהגות, שלאחר קורס
קצר אדם מוציא רישיון ומולך על הכבישים. אין הלשון
מכונה, אלא כלי אמנות, שכדי לשלוט בו, אדם מתאמן כל
ימי חייו. אבל יש שכר לעמל הזה. שאם אין נלאים לדרוש
אל צפונותיו של הפלי, אפשר לנגן בו להפליא.

ריבוי להכעיס

„הרצאה על העליות הרביעית והחמישית לא“י“.

„התערוכה פתוחה בימים ראשון, שלישי וחמישי“.

אין כל צורך בדיוקים מסוג זה. בעברית פשוטה אומרים „בשנה השנית והשלישית“ (דה"ב כו, ה), ולא „בשנים השנית והשלישית“. מסורת היא מדורות לומר „ביום שני וחמישי“, ולא „בימים שני וחמישי“. הריבוי הזה אינו אלא דיוק נוקרני, שאינו מוסיף ולא כלום. אין כאן שום מקום לאי־הבנה.

הווי אומר בלשון פשוטה:

„התערוכה פתוחה ביום ראשון, שלישי וחמישי“.

„הרצאה על העלייה הרביעית והחמישית“.

ולפי דרכנו נעיר, שיש עוד מנהגי דקדקות מסוג זה, שאין בהם פל הכרח, כגון: „שרי התחבורה והמשטרה“. אם נודמן לנו להזכיר שלושה אדונים, אחד קרחון ואחד טרחון ואחד פרחון, כלום נאמר: „המרים קרחון, טרחון ופרחון“? שום און אינה נצרמת אם משלשים את התואר: מר פלוני, מר אלמוני ומר פלמוני. יש מקצרים לומר: „האדונים פלוני ואלמוני“, אבל ודאי שאין טעם לחסוך ולומר: „הדוקטורים פלוני ואלמוני“. עת לקצר ועת להאריך. בברכת המזון אומרים: „הוא היטיב, הוא מיטיב, הוא ייטיב“; ומספרים על אמריקני אחד, מהנדס ייצור, שמצא

דרך לקצר את הברכה בדרך של יעול : „הוא היי מי ייטיב“.
קצר וחלק.

מסתבר שהיעול הזה אינו יעיל כל כך, והרבה פשוט
מזה לומר : שר התחבורה ושר המשטחה (ולא שרי
התחבורה והמשטחה) ; ועדת הכספים וועדת הפנים
(ולא : ועדות הכספים והפנים). מה שנאמר בסוגריים פותח
פתח לכל מיני תקלות ואי־הבנות, כגון : כמה שרי תחבורה
וכמה ועדות כספים יש כאן ? תוספת תיבה קלה אחת חולצת
אותנו מן המלכודת.

כיוצא בזה :

„נשיאי צרפת ואיטליה נועדו היום לשיחה“.

אמת, כאן הכול ברור ומובן, ואף־על־פי־כן אין זו
מסורת הלשון. שים לב לדרכי ההבעה העברית משנים
קדמוניות :

מלכי מדי פרס (דניאל ח, כ), כלומר מלכי האימפריה

מדי־פרס.

וכל ימי מלכי ישראל ומלכי יהודה (מ"ב כג, כד) —

כאן שתי ממלכות !

וילך מלך ישראל ומלך יהודה ומלך אדום ויסובו...

(שם, ג, ט) — כנ"ל.

הרי שאין טעם לקמץ בכבודם של מלכים ונשיאים

ולכרוך שתי ארצות כגון צרפת ואיטליה כאילו הן אחת.

מוטב להפריד ולפרט :

נשיא צרפת ונשיא איטליה נועדו היום לשיחה.

„מטוס מערב-גרמני, שטס מעל שטחה של צ'כוסלוב-
באקיה“ — כל כך הנמיך לטוס? „מעל שטחה“ ולא יירטחה?
טייסי ריגול פיקחים הם למדיי שלא לטוס „מעל השטח“.
„המטוס חדר לשטחה של..“ — אוי לחרטומו של

מטוס ש„חדר לשטח“. מן הסתם לקה בריסוק איברים.
„צבא מארוקו פלש לשטחה של אלג'יריה“ — לשם

מה? לשם נעיצת כמה מקלות „בשטח“?

ברור, שכאן אחד מאותם מעשי תרגום, מלאכת לא-
מחשבת, שהציפו את השוק עד כדי לטמטם את כוח הבחנתנו.
שטח בעברית מקביל לאנגלית area פעמים רבות, אבל לא
תמיד. למשל, הבא לתרגם area לגרמנית, יודע, שעליו להיזהר
ולבחור אחת מכמה אפשרויות: 1. (Boden-) Fläche; 2. (Flächen-)Raum; 3. Zone; 4. Gegend; 5. Gebiet; 6. Bereich,
etc. — כלומר, area פירושה כל שטח, וגם שטח של אגם, גם
שטח אדמה, גם תחומים שהוקצו לפעולות צבא, לחקלאות
או לבניין ערים, גם פנים הגבולות של מדינה, גם מידת
הצמצום או ההרחבה של תחומי המחשבה וכד'. הבא לתרגם
לגרמנית, לצרפתית או לכל לשון, יודע שאין לכלול את כל
משמעותיה של area במלה כוללנית אחת. ואם ירצה לעשות
כן, יאמרו לו: במחילה מפבודך, אם אתה חושב אנגלית,
כתוב לך אנגלית, ואל תבלבל עלינו את היצירות במושגיה
של לשון אחרת. גם בעברית שטח (שלא כבאנגלית) אינו אלא
שטח; ולא תחום ולא גבול ולא חלל, גם לא כל שדה פעולה.

כגון למחשבה וכיר"ב. כל אחד מאלה מצריך ביטוי בפני עצמו, הכול לפי עניינו.

הווי אומר :

„לפרופ' שלוך יצאו מוניטין במקצוע (בתורת, במדע) חומרי הבניה“.

„מטוס מערב-גרמני, שטס מעל תחומה של צ'כוסלובקיה“.

„המטוס חדר לתחומה של...“.

„רוצחים הבאים מתחומה (או : מגבולה)...“.

„הגנו על שלמות גבולותיהם“.

„להשתלט על אדמות (או : חבלי ארץ)...“.

אינדונזיה תחרימה את המפעלים הבריטיים שבתחומה (או : שבארצה)“.

אבל : „שטחים באפריקה הנתונים עדין בבעלות אירופים“ — כאן שטח כדין : יחידה מצד כמותה והיקפה. יש ביטויים פשוטים ועתיקי ימים בעברית, שבשום פנים אין להמירם בתחליפי לעז, כגון : חוץ לתחום (״מחוץ לשטח״) ; תחום המושב ליהודים (״שטח״ המגורים המותר ליהודים) ; בכל גבול ישראל (= בכל ״השטח״ הישראלי) ; הסגת גבול (= פגיעה ב״שטח״) ; ושבנו בנים לגבולם (״לשטחם״) ; אני לא באתי בגבולה, היא באה בגבולי (= פרצה ל״שטח״ שלי...) — מושגים מושרשים כאלה אינם שייכים לעולם הגיאופיסיקה והגיאומטריה, ואין ללעזם ב״שטחים״ ובתרגומים שטחיים.

שם או פועל - מה עדיף

„ישראל תדרוש את $\frac{\text{גינויה של}}{\text{לגנות את}}$ סוריה“.

„קול העם“ קורא $\frac{\text{לביטול מידי של}}{\text{לבטל מיד את}}$ המשטר הצבאי“.

„המועצה תחליט $\frac{\text{על הפסקת}}{\text{להפסיק את}}$ משלוח הנשק לדרום אפריקה“.

„בהצעת אמריקה $\frac{\text{לחתימת}}{\text{לחתום}}$ הסכם על...“.

„חברת מקורות החלה $\frac{\text{בקדיחת}}{\text{לקדוח}}$ באר על יד כוכב 10“.

„המאמצים $\frac{\text{למציאת}}{\text{למצוא}}$ פתרון יימשכו“.

אין כאן כל שגיאה בדקדוק, אלא רמז לשתי דרכי הבעה: סגנון שמני (למעלה) וסגנון פועלי (למטה). איזה משניהם פשוט יותר, חיוני, נמרץ, מוחשי ונוח לקליטת האוזן? הדבר מסור לטעמו של איש ואיש. אבל כדאי לו לכותב לעיין בספר האמריקני הידוע: Flesch, The Art of Plain Talk כל עורך ועיתונאי שיקרא בספר הקטן הזה, יצא ממנו בשכר גדול. שם ימצא הלכה למעשה במה כוחו של הפועל עדיף מן השם ושזה אחד מן ה„סודות“ של הדיבור הפשוט. מסקנותיו והוראותיו המאלפות והברורות כוחן יפה לא לאנגלית בלבד, אלא אף לעברית, וביותר לסגנונם של הפסוקים הנ”ל.